
Kada djelo pronađe idealnog čitatelja: o Solarovim čitanjima Galovića

---

Dr. sc. Mario Kolar

HRVATSKI SABOR, ZAGREB

mario.kolar@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

U radu se prikazuje i analizira doprinos Milivoja Solara proučavanju i popularizaciji života i djela Frana Galovića. Prepoznavši u njegovu stvaralaštvu visoke estetske domete, Solar ga je tijekom polustoljetnog razdoblja, omeđenog disertacijom iz 1962. i najnovijom sinteznom raspravom iz 2010., lansirao u sam vrh hrvatskoga književnog kanona. Osim znanstvenih doprinosa (rasprave, ogledi, interpretacije), priređivanjem Galovićevih izabralih i sabranih djela, predavanjima i ostalim aktivnostima Solar je bitno pridonio i popularizaciji njegova života i djela. U svakom slučaju, s obzirom na kvantitetu i kvalitetu, ali i raznovrsnost te polustoljetni kontinuitet znanstvenoga i popularizacijskog bavljenja Galovićem, Solar je postao ne samo najznačajniji galovićolog, nego i jedan od njegovih najznačajnijih popularizatora.

Ključne riječi: Fran Galović, književni opus, Milivoj Solar, znanstvena rasprava, interpretacija, popularizacija

»Danas pogrešno mislimo da ako raspoložemo određenim razumijevanjem ili znanjem da možemo razumjeti sve pisce, glazbenike itd. Ne, nikada! Prvo, nema pisca koji je sve dobro napisao, a drugo nema ni recipijenta koji sve može prihvati. Mora postojati nekakvo slaganje između emitenta i recipijenta. Kant je smatrao da emitent mora biti genij, a recipijent mora biti čovjek koji ima odgojeni ukus. Iako sam se Galovićem počeo baviti gotovo slučajno, među nama se valjda to dogodilo, pronašao sam kod njega genijalne momente... Zbog toga sam mu se neprestano vraćao.« (Solar 2016b: 61)

Uvod

Više je puta potvrđeno da Milivoj Solar predstavlja jednog od naših najznačajnijih teoretičara književnosti (Bošnjak 2006, Duda i dr. 2007). Takav status zaslužio je svojim kompendijima književnoteorijskog znanja¹ te brojnim raspravama i ogledima o različitim književnoteorijskim te pitanjima metodologije znanosti o književnosti², među kojima se posebno ističu one o teoriji proze i mita³ te problemu postmodernizma i krize ukusa u suvremenoj književnosti⁴. U tom kontekstu Solarovo raznoliko i dugogodišnje bavljenje životom i djelom hrvatskog pjesnika, prozaika, dramatičara, kritičara i prevoditelja Frana Galovića (Peteranec kod Koprivnice, 1887. – Radenkovići u Srbiji, 1914.) čini svojevrstan otklon od dominantnih područja njegova interesa, i to zbog više razloga. Prvi se, kako je spomenuto, tiče činjenice da se cijelo vrijeme uglavnom bavio teorijskim i metodološkim pitanjima, a ne pojedinim autorima. Drugi je razlog činjenica da i u onom manjem dijelu opusa u kojemu se konkretnije bavio pojedinim autorma⁵, niti jednim se nije toliko sveobuhvatno bavio – Galović je jedini autor

1 *Teorija književnosti* (1976, do danas 20 izdanja), *Rječnik književnog nazivlja* (2006), *Književni leksikon* (2007, 2011), *Književnost: vrlo kratak uvod u njezinu teoriju, povijest i kritiku* (2014).

2 *Pitanja poetike* (1971), *Književna kritika i filozofija književnosti* (1976), *Uvod u filozofiju književnosti* (1978), *Smrt Sancha Panze* (1981), *Eseji o fragmentima* (1985), *Filozofija književnosti* (1985), *Granice znanosti o književnosti* (2000).

3 *Ideja i priča* (1980), *Mit o avangardi i mit o dekadenciji* (1985), *Roman i mit* (1988), *Teorija proze* (1989), *Edipova braća i sinovi* (1998).

4 *Laka i teška književnost* (1995, 2005), *Predavanja o lošem ukusu* (2004), *Retorika postmoderne* (2005), *Nakon smrti Sancha Panze* (2010), *Kritika relativizma ukusa* (2011), *Eseji o velikim i malim pričama* (2014), *Poetika apsurda i poetika paradoksa* (2015).

5 Tu ponajprije mislim na zbirke interpretacija *Vježbe tumačenja* (1997, 2005) i *Interpretacije* (2016) te na knjige *Suvremena svjetska književnost* (1980, 1992, 1997) i *Povijest svjetske književnosti* (2003, Beograd 2016). No, valja napomenuti da se Solar, osim u spomenutim knjigama, i u teorijski usmjerenim tekstovima zapravo redovito poziva na primjere iz samih književnih djela. Dakle, Solar se ne bavi teorijom o teoriji, nego teorijom koja se oslanja na književna djela pa se u tom smislu može reći da se zapravo u ukupnom opusu – koliko god bio književnoteorijski – ustvari bavi (i) književnim djelima.

čijim se djelom u cijelosti bavio, štoviše napisao je dvije monografije o njegovu ukupnom djelu. Treći je razlog dugotrajnost bavljenja Galovićem, koji je, dakle, jedini autor kojim se u kontinuitetu bavio od samih početaka svojega znanstvenog rada, od disertacije iz 1962. pa sve do danas. Četvrti razlog tiče se činjenice da je Galović jedini autor čija je izabrana i sabrana djela priredio, a peti činjenice da je i jedini autor čiji je život i djelo – održavajući znanstvena i popularna predavanja, pišući predgovore i pogovore različitim izdanjima njegovih djela itd. – intenzivnije popularizirao. U ovom ćemo radu stoga pokušati sistematizirati i vrednovati sve Solarove aktivnosti povezane s Galovićem kako bismo, s jedne strane, pokušali odgovoriti na pitanje uzroka Solarova interesa za Galovića, a s druge strane dobili uvid u opseg i kvalitetu njegova bavljenja Galovićem, odnosno pozicionirali ga u kontekstu galovićologije.

Disertacija

Prvi Solarov rad o Galoviću njegova je disertacija *Fran Galović: interpretacija književnog djela*, napisana 1962. i obranjena 1964. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor na izradi disertacije bio mu je Ivo Frangeš, a nijezinom obranom Solar si je otvorio put prema sveučilišnoj karijeri na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je proveo cijeli radni vijek (umirovljen je 2006., no kao profesor emeritus nastavio je predavati i nakon toga). Iako se u disertaciji dotiče ukupnog Galovićeva književnog (poezija, proza, drama) i kritičarskog djela, Solar se, uz oslonac na nazore Wolfganga Kaysera i Emila Steigera kako neko djelo umjetničkim čini ponajprije originalnost njegova stila, detaljnije bavio samo pojedinim Galovićevim djelima u kojima je to pronašao. Pozivajući se, naime, na Kayserovu misao kako je stil, »gledano izvana, jedinstvo i individualitet oblikovanja«, a »gledano iznutra, jedinstvo i individualitet percepcije, to jest jednog određenog stava«, te Staigerovu misao da je stil u estetici ono što je svijet u ontologiji, Solar u *Uvodu* objašnjava nakanu svojeg djela: »Kako se ova određenja tako zvane 'novije stilistike' slažu u tome, da stil pripada samo doista umjetničkim djelima, te je ta kategorija u pravom smislu riječi obzirom na njih upotrebljiva, jer nema 'lošeg stila', nego samo jedno djelo ili ima ili nema stila, ukoliko naime jest umjetnost ili to nije, tako se i monografija o Galoviću morala uglavnom ograničiti na ostvarenja, kojima je posvećen i razmjerno daleko najveći prostor, dok se o ostalim djelima govori tako reći usput, ukoliko naime predstavljaju ipak neki prilog shvaćanju cjeline« (Solar 1962: 8).

Tako u prvom poglavlju, koje govori o Galovićevoj standardnojezičnoj⁶ poeziji, indikativno nazvanom *Pokušaji*, kao vrijedne ostvaraje izdvaja samo nekoliko pjesama, poput *Predvečerja* i osobito *Childea Harolda*, u kojima se otvaraju pitanja samoće, odlaska i nostalгије, a ostale doživljava kao početničke pokušaje ili pak pod prevelikim utjecajem Antuna Gustava Matoša, Vladimira Vidrića i Vojislava Ilića.

U poglavlju o Galovićevoj prozi, naslova *Modernizam*, jednako tako kao vrijedna ostvarenja izdvaja samo pojedine pripovijetke. Galovićovo prozno stvaralaštvo dijeli na tri faze, prvu naivno-romantičarsku, drugu seosko-realističnu i treću modernističko-simboličku. Tek iduća faza, koju čine pripovijetke *Začarano ogledalo* i *Ispovijed*, u kojima dolazi do gubljenja fabule, disperzije vremensko-prostornih koordinata, miješanja između jave i sna, ovozemaljskoga i metafizičkoga, čini »pravu književnost« zahvaljujući kojoj je Galović važan hrvatski pisac: te dvije pripovijetke, osobito *Ispovijed*, prikazuju suvremenij svijet koji »svojom dehumanizacijom, depersonalizacijom, praznim konstruktivizmom, vlastitom mitologijom, privatnom religioznošću i praznom transcendencijom pokazuje, da je čvrsto vezan za destruktivno zbivanje u stvarnom svijetu Galovićeva vremena. Hrvatska književnost dobila je djelima *Ispovijed* i *Začarano ogledalo* ostvarenja, koja se po svojoj strukturi uklapaju u strukturu modernizma« (isto: 86).

U poglavlju o Galovićevim dramama, također indikativno nazvanim *Lirika na pozornici*, Solar – jednako kao i pri analizi standardnojezičnog pjesništva i proze – navodi da se originalnošću stila i umjetničkom vrijednošću izdvaja samo nekoliko drama. Slično kao i u prozi, prepoznaje dvije faze, realističku i simbolističku, pri čemu kao uspjelije izdvaja drame koje pripadaju drugoj fazi, a to su ponajprije *Pred smrt* i *Marija Magdalena*, u kojima se pojavljuje »strah od neizvjesnosti, od nepoznatog koje dolazi neočekivano ali neminovno, strano i užasno zbog svoje neshvatljivosti da se stupi s njim u borbu prožetu idealom vrijednim žrtve« (isto: 109-110).

Odmah na početku poglavlja o Galovićevoj kajkavskoj lirici, naslova *Neistrošene riječi*, Solar objašnjava da, unatoč tomu što postoji itekako vidljiva motivska i druga povezanost te zbirke sa stvarnim podnebljem u kojemu je nastala – Galovićevim podravskim zavičajem, posebice vinogradom, štoviše i s Galovićevom biografijom – takav pristup »ipak je daleko od toga da obuhvati svu dubinu umjetničkog kazivanja« u njoj (isto: 113). Također smatra da »iako je kajkavski dijalekt u našem slučaju prirodna polazna točka, ne valja Galovićevoj kajkavskoj

---

6 Solar u ovom i ostalim radovima govori o Galovićevoj »štokavskoj« lirici, no s obzirom na to da između štokavskog narječja i standardnog jezika postoji jasna razlika, umjesto pojma »štokavska« u ovome ćemo se radu koristiti pojmom *standardnojezična* lirika, na što je Solar zapravo i mislio.

lirici prilaziti kao dijalektološkoj paradigm, jer nauka o književnosti nije isto što i lingvistika« (isto: 115). Spomenuto najprije objašnjava putem interpretacije pjesama *Pred večer* i *V mraku* koje, unatoč naizgled jednostavnom i samozauumljivom motivskom sloju, koji se sastoji od karakterističnih podravskih krajolika (polje, šuma, vinograd), ustvari govore »o prolaznosti i odlasku baš kao i *Childe Harold* na pr., te se kajkavska lirika pokazala kao nastavak ostvarivanja jednog umjetničkog svijeta, koji zatvoren sam u sebi otkriva beznadnu izgubljenost građanskog čovjeka i 'pustinju koja raste' u nama i oko nas?« (isto: 137). Tu tezu zatim argumentira navodeći primjere i iz ostalih pjesama u zbirci, u kojima se pojavljuju motivi odlaska iz zavičaja i težnje povratku u nj. Citiranjem cjelovite pjesme *Kostanj*, koja je ustrojena kao dialog »nade i očajanja«, odnosno »čovjeka i njegove sudbine«, Solar dolazi do ključne teze kako Galovićeve kajkavske pjesme, unatoč tomu što su obuzete motivom povratka u zavičaj, »ipak pjevaju o tome da nema povratka«, štoviše, prema Solaru, to je temeljno iskustvo ukupnoga Galovićeva književnog djela: »I u otkriveni zavičaj prirodno jednostavnog nema povratka, jer samo njegovo otkrivanje nije vraćanje, nego ono samo stvara uzaludnu želju za povratkom... Mnogostruki je smisao ovog vraćanja, jer povratak nije samo povratak građanina u selu, niti samo povratak legendarnog izgubljenog sina, ni samo povratak prirodi iz 'pustoši velegrada'. Tragično iskustvo građanske kulture izazvalo je upravo krajem prošlog i početkom našeg vijeka [misli se na prijelaz iz 19. u 20. stoljeće] predodžbu o 'krivom' smjeru 'odlaska', o zalatalosti u bespuću, te se u okviru građanske ideologije kao njezin najviši domet mogla spoznati potreba i nužnost da se vrati 'negdje na početak', gdje se ponovo mogu birati putovi. I hrvatska književnost kao mali dio evropske književnosti bila je u svojim najvećim dostignućima ponesena tim iskustvom, pogotovo nakon zamaha *Moderne* prema Evropi, koja se pokazala stara i bolesna, prema modernom, koje se pokazalo u krajnjoj liniji praznim« (isto: 142-143). Zatim navodi hrvatske književnike, u rasponu od Matoša preko Nehajeva do Krleže, koji su tematizirali motiv povratka, smještajući i samog Galovića u taj kontekst, osobito s obzirom na standardnojezičnu pjesmu *Childe Harold*, pripovijetku *Ispovijed* i dramu *Marija Magdalena*, te, dakako, kajkavsku liriku, čija vrijednost »nije u nagovještaju Novog, ali su horizonti starog proširenji i osvijetljeni do te mjere za koju gotovo nema premca u tadanjoj našoj književnosti, i dovedeni do ljepote, koja je doduše na jedan način zatvorena sama u sebe, ali svojim traženjem temelja i oslanjanjem na njega djelomično prerasta i samu sebe« (isto: 143).

U *Zaključku* Solar Galovićev književni rad dijeli na tri faze. Prvu (1903 – 1909) čine »sasvim početnički radovi«, »uglavnom loši štokavski stihovi i fragmenti proze, zatim nešto uspješnije štokavske pjesme... drame pune retorike i lažnog

patosa... i nekoliko pripovijedaka u tada uobičajenom 'realističkom stilu'«, što sve upućuje na to da »mladi autor još nije stekao osnovnu tehniku književnog stvaranja, te se o umjetničkoj vrijednosti uopće ne može govoriti« (isto: 146). Drugu fazu čine radovi iz razdoblja 1910. – 1912. kada »nastaju prvo najuspjelije štokavske pjesme (*Childe Harold, Predvečerje*), zatim čitav niz relativno korektnih štokavskih stihova, nedovršena drama *Sodoma...* najbolje dramsko djelo *Marija Magdalena*, kao i pripovijetke sa već izrazitim elementima modernizma (*Suputnik, Začarano ogledalo*). Radovi iz tog perioda... otkrivaju već nesumnjivi talent koji se savladavši tehniku probija do vlastitog izraza« (isto: 146). No, napominje da radovima iz te faze »nedostaje prave originalnosti«, koja se pojavljuje tek u trećoj fazi, omeđenoj posljednjim godinama Galovićeva života (1913 – 1914), kada su nastala najbolja Galovićeva djela, pripovijetka *Ispovijed* i kajkavska zbirka *Z mojih bregov*, u kojima se Galović vinuo u sfere europskog modernizma. No, iako djelomično »izrastaju na istim temeljima«, *Ispovijed* i kajkavska lirika donekle se i razlikuju. *Ispovijed*, naime, prema Solaru, predstavlja »jedan svojevrstan početak našeg modernizma, onog istog modernizma koji je puni zamah dobio u Hrvatskoj istom krajem Prvog svjetskog rata u ekspresionizmu i sličnim tako zvanim dekadentnim pravcima«, a kajkavske pjesme stoje »gotovo osamljeno, bez primjera i nastavljača... njihova originalnost je tolika da se gotovo može govoriti o posebnoj vrsti lirike« (isto: 153). Solar, dakle, smatra da se sva hrvatska kajkavska lirika (spominje Tomislava Prpića, Nikolu Pavića, Mihovila Pavleka Miškinu, Florijana Andrašeca, Grgura Karlovčana, Mirku Radušića i Stjepana Draganića), osim Krležinih *Balada Petrice Kerempuha* (1936) koje ipak nastaju »iz potpuno drugačijih izvora i na temelju drugačijeg shvaćanja naše stvarnosti koje je dovelo i do drugačijeg načina stvaranja«, »pored izvjesne neposrednosti i intimnosti nije nikada uzdigla do Galovićeva tragičnog iskustva, te je ostala danas manje-više folkloristički zanimljiva i vrijedna ali ipak samo prošlost« (isto: 154).

U svakom slučaju, Solar je disertacijom postavio temelje svojem kasnijem bavljenju Galovićem, tijekom kojega je pojedine teze dalje razvijao, pojedine ublažavao ili zaoštravao, a pojedine i revidirao, što je razumljivo, ne samo zbog toga što se dodatnim čitanjima zapažaju neki novi aspekti, nego su se s vremenom mijenjali i metodološki predlošci. No, osim u kontekstu Solarova bavljenja Galovićem, disertacija ima važnost i u općem kontekstu galovićologije zbog toga što nakon Benešićeve popratne rasprave uz Galovićeve pjesme (Benešić 1940) označuje prvo moderno sustavno znanstveno razmatranje ukupnog Galovićeva opusa, odnosno prvu modernu monografiju o Galoviću.⁷

---

7 Treću monografiju o Galoviću, koja, s obzirom na to da ni Benešićeva ni Solarova nisu objavljene kao samostalna knjižna izdanja, te time zapravo prvu i do danas jedinu kao samostalno knjižno izdanje, napisala je Dunja Detoni Dujimić 1988., a pojedinim su se aspektima Galovićeva opusa poslije

Rasprave o kajkavskoj lirici

Nakon disertacije Solar je objavio više samostalnih radova u kojima se bavio Galovićevim najvrjednijim i najpoznatijim djelom, kajkavskom pjesničkom zbirkom *Z mojih bregov*. Prvi takav rad sastojao se od izvadaka iz poglavlja o Galovićevoj kajkavskoj lirici iz samog doktorskog rada, noseći čak i identični naslov *Neistrošene riječi*, a objavljen je 1964. u časopisu *Republika* (Solar 1964).

Novom raspravom o Galovićevu kajkavskom pjesništvu Solar se javio deset godina potom u zborniku sa znanstvenog skupa o kajkavskom jeziku i književnosti održanom u Zlatar Bistrici (Solar 1974). Isti je rad Solar poslije objavio u svojoj knjizi *Smrt Sancha Panze* (1981). U tome radu Solar na neki način dodatno razrađuje teze iznesene u *Neistrošenim riječima*, stavljajući naglasak na književnoteorijski aspekt tumačenja Galovićeve kajkavske lirike. Složivši se s dosadašnjom književnokritičkom i književnopovijesnom recepcijom Galovićeva djela, prema kojoj kajkavski ciklus *Z mojih bregov* čini vrhunac njegova djela, Solar raspravu započinje pitanjem, kojim se u disertaciji nije detaljnije bavio – »zašto je Galović upravo u kajkavskom dijalektu ostvario općepriznatu književnu vrijednost?« (Solar 1981: 121). Odgovore koje su pojedini proučavatelji davalii na to pitanje, poput onih da je kao rođeni kajkavac lakše stvarao na materinskom jeziku, da je kajkavštinom uvjerljivije mogao tematizirati svoje tobože regionalističke motive, da je više volio kajkavštinu pa je njome zato i bolje pisao i slične, Solar odmah odlučno odbacuje kao neknjiževne, odnosno kao banalizirajuće. Jednako tako odbacuje i lingvističke razloge, poput onih da je kajkavština izvornija od standardnog jezika i slične, zato što »lingvistička analiza Galovićeva jezika u njegovim kajkavskim pjesmama mora govoriti o jeziku u njegovoju 'normalnoj' funkciji, ostavljajući po strani njegovu poetsku funkciju o kojoj bi trebalo da bude riječi u književnoteorijskom razmatranju« (isto: 122). Solar, dakle, smatra da ni lingvistička ni psihološka objašnjenja ne mogu odgovoriti na pitanje o iznimnoj vrijednosti Galovićeve kajkavske lirike, nego predlaže da se u obzir uzmu tri književnoteorijske dimenzije.

Prvu dimenziju čini nekonvencionalnost Galovićeva kajkavskog ciklusa u kontekstu književnog roda u kojemu je ostvarena, odnosno u kontekstu onodobne hrvatske lirike. Naime, dok tematiziranje uobičajenih motiva hrvatske moderne, kao što su slutnja smrti, prolaznost, rastanak, nostalgija i slični, u standarnojezičnoj Galovićevoj lirici djeluju konvencionalno, njihovo tematiziranje u kajkavskoj lirici potpuna je novost zato što »praktički i nema takve [misli se

---

znanstveno relevantno bavili mnogi proučavatelji, poput Velimira Viskovića, Branka Hećimovića, Miroslava Šicela, Jože Skoka, Mladena Kuzmanovića, Nikole Batušića, Cvjetka Milanje, Borisa Senkera itd.

na kajkavsku] moderne lirike, pa je korištenje kajkavskog dijalekta na pozadini i skustva lirike hrvatske moderne postupak koji razbija nesvjesne norme i navike, postupak koji donekle ima karakteristike stvaranja nove književne vrste« (isto: 124-125). Drugu književnoteorijsku dimenziju čini stilска obilježenost kajkavštine, uvjetovana najmanje trima razlozima: »prvo, konvencijom prihvatanja lirike kao književne vrste koja se ostvaruje neposredno na razini jezika; drugo, opozicijom prema kajkavskoj prozi koja upozorava da su te kajkavske riječi naročito složene pa valja paziti na njihov zvuk i ritam a ne samo na značenje; i treće, opozicijom prema štokavskom književnom jeziku koja upozorava na sve one asocijativne tokove otvorene kajkavskim riječima koje ne odgovaraju njihovom štokavskom prijevodu« (isto: 125). Zbog tih triju razloga jezik se u Galovićevim kajkavskim stilovima lako prihvata u njegovoj »svjetotvornoj« dimenziji, suprotnoj njegovoj komunikativnoj dimenziji. I naposljetku, treću književnoteorijsku dimenziju presudnu za shvaćanje vrijednosti Galovićeve kajkavske lirike, prema Solaru, označuje »retorička dimenzija« ili »dimenzija čitalaca«: »umjetnička vrijednost Galovićeva kajkavskog pjesništva određena je njegovim prihvaćanjem 'na pozadini' novije štokavske lirike, ali samo na taj način što njena dijalektalnost sugerira posebnu funkciju pjesničkog jezika« (isto: 127). S obzirom na predstavljene književnoteorijske dimenzije, Solar zaključuje da Galovićeva kajkavska lirika svoju visoku estetsku i recepciju uspješnost postiže time što stvara »novi tip lirike« koji »uspostavlja novi svijet«.

Mnogo godina poslije, Solar je o Galovićevu kajkavskoj lirici objavio još jedan rad. Bila je riječ o predgovoru samostalnom reizdanju zbirke *Z mojih bregov* (Solar 2002). Za razliku od prijašnjeg rada u kojem se Galovićevom kajkavskom lirikom bavio više u teorijskom smislu, u tome se radu više bavi njezinim sadržajem te biografskim i književnopovijesnim kontekstom. Tako na početku rada najprije detaljno govorи o kontekstu nastanka zbirke (Galovićev boravak u očevu vinogradu kod Koprivnice 1913. i 1914. godine) te njezinoj zamišljenoj savršeno simetričnoj kompoziciji (četiri ciklusa naslovljena po godišnjim dobima s po sedam pjesama, uz prološku i epilošku pjesmu), koju zbog prerane smrti na bojištu Prvoga svjetskog rata nije uspio ostvariti (od predviđenih 30, napisao je 22 pjesme). Ciklus zatim smješta u kontekst hrvatske kajkavske književnosti, napominjući kako je, unatoč tomu što je objavljena tek 1925., s obzirom na to da je napisana 1913./1914., zapravo riječ o prvoj kajkavskoj pjesničkoj zbirci. No njezina vrijednost nije samo u tome. Solar ispravno napominje da, uz Krležine *Balade Petrice Kerempuha*, taj ciklus označuje vrhunac kajkavske lirike. »Sve što se, naime, zbiva u kajkavskom pjesništvu do danas kreće se u rasponu koji su te dvije zbirke uspostavile: Z mojih bregov svojevrsni su vrhunac esteticizma, a Balade svojevrsni vrhunac avangarde. Zahvaljujući tako u najvećoj mjeri upravo

tim zbirkama, kajkavsko pjesništvo zauzima u najmanju ruku visoko mjesto u cjelokupnoj novijoj hrvatskoj književnosti» (Solar 2002: 8).

S obzirom na to da je do *Z mojih bregov*, osim u rijetkim prilikama, pisao standardnim jezikom, Galovićovo okretanje kajkavštini Solar nadalje tumači time da je do tog ciklusa, koji je napisao potkraj prerano završenog život, Galović bio ovlađao pjesničkim umijećem »do te mjere da je mogao osjetiti svu skrivenu moć jezika« (isto: 10) pa uspjeh svoje kajkavske lirike duguje zapravo općem zreњu u književnom umijeću. Galovićovo okretanje kajkavštini Solar, dakle, ne vidi kao prekretnicu, nego samo kao »'novi korak' na putu stalnog uspona njegova stvaralaštva« (isto: 11).

Nadalje, Solar zbirku *Z mojih bregov* promatra kao tipično djelo razdoblja esteticizma, u kojem su pjesnici težili dotjeranosti i virtuoznosti izraza te prožimanju simbolikom. S pravom upozorava na to da je zbirka trebala imati spomenutu savršeno organiziranu kompoziciju – četiri ciklusa s po sedam pjesama, uz uvodnu i završnu, pri čemu ni redoslijed pjesama nije slučajan. Takva se formalna kompozicija zbirke zrcali i u njezinu sadržaju pa npr. ciklusi naslovljeni po godišnjim dobima (*Pramalet, Leto, Jesen, Zima*) odzrcaljuju motiv prolaznosti koji se provlači cijelom zbirkom. Solar zatim znalački interpretira ciklus po ciklus, pokazujući kako cijela zbirka, dakle, i sadržajno, tvori koherentnu cjelinu, u kojoj prevladavaju simbolički šifrirani motivi čežnje za izgubljenim rajem i spoznaje o nemogućnosti ostvarivanja te čežnje, koji proizvode temeljnu atmosferu osamljenosti i nostalgije koja se, uz motiv prolaznosti, također provlači cijelom zbirkom. Gledano s tog motivskog aspekta, Galović u svojoj kajkavskoj zbirci ustvari obrađuje »iste motive koji su ga opsjedali u cijelom njegovom književnom stvaralaštvu: samoća, san i smrt, priroda i umjetnost, ljepota i zbilja, prolaznost, čežnja i rezignacija, čudesno u običnom i nadstvarno u stvarnom« (isto: 21).

Malo više pozornosti zatim posvećuje pjesmi *Kostanj* koja je »reprezentativna pjesma zbirke: u njoj su gotovo svi motivi ostalih pjesama sažeti i na neki način suprotstavljeni u razgovoru« (isto: 23). U toj je pjesmi, koja se formalno stoji od dijaloga koji na doslovnoj razini vode lirski subjekt i stablo kestena, a na simboličkoj čovjek i zavičaj, odnosno čovjek i sudska bina, tema razgovora (ne) mogućnost povratka lirskog subjekta u zavičaj, a zapravo, naslućuje Solar, nemogućnost čovjekova povratka u bilo kakvo i bilo koje prijašnje vrijeme/stanje: s jedne strane »[o]dlazak tako nije samo 'dislokacija', nije premještanje s jednog mjesta na drugo, nego je napuštanje svega što je prije toga oblikovalo život, a to su i navike, osjećaji, raspoloženja i spoznaje« (isto: 28), a pokušaj povratka istodobno dobiva smisao »'traganja za izgubljenim vremenom', kao i traganja

za 'izgubljenim rajem'« (isto: 32). Kako povratak u prijašnje vrijeme te prijašnje emocionalno i spoznajno stanje nije moguć, Galovićevi stihovi zapravo tematiziraju paradoks »nepovratnosti povratka«, motiv aktualan ne samo u Galovićevu, nego i u današnje vrijeme, što ih čini trajno zanimljivima, poentira Solar.

Interpretacije

Poseban odvjetak Solarova bavljenja Galovićem čine samostalne interpretacije pojedinih Galovićevih djela. Kraće ili duže interpretacije pojedinih pjesama, novela i drama Solar je poduzimao i u ostalim svojim radovima o Galoviću, no kao samostalne radove – pri čemu ih možemo shvatiti kao (književnoznanstveni) žanr – interpretacije pojedinih djela prvi je put objavio u svojoj knjizi *Vježbe tumačenja* (1997). Bila je riječ o interpretacijama kajkavskih pjesama *Pred večer* i *Kostanj* (Solar 1997: 69-89), a poslije je u časopisu *Poezija* objavio i interpretaciju pjesme *Jesenski veter* (Solar 2006). Smatrajući da interpretacija treba obuhvatiti cjelovitost značenjā djela, Solar detaljno tumači sve slojeve pjesama, počevši od motivskoga i formalnog sloja, preko značenjskih rezonancija do idejnog sloja, pozicionirajući ih, ne samo u ciklus i zbirku u kojima se nalaze, nego i u autrovo ukupno stvaralaštvo, u kojemu su, kako zaključuje, sve tri reprezentativne jer tematiziraju »ključne teme i stalne opsese pjesnikova stvaranja« (Solar 1997: 78), kao što su spominjana »nepovratnost povratka«, odnosno napetost između istodobne čežnje za zavičajem/smirenjem i potrebe za lutanjem, zatim istodobno prepuštanje idili zavičaja i razotkrivanje lažnosti te idile, prelaženje tankih granica između jave i sna, života i smrti itd.

Sve tri interpretacije prenio je poslije u sinteznu raspravu o ukupnom Galovićevu stvaralaštvu (Solar 2010), u koju je uvrstio i samostalne interpretacije pripovijetki *Ispovijed* i drame *Pred smrt. Ispovijedi*, jednako kao i u prijašnjim radovima, i u toj interpretaciji, s obzirom ponajprije na za njegovo vrijeme inovativnu pripovjednu tehniku koja slijedi logiku halucinantnih slika, izdvaja kao iznimno Galovićovo djelo »koje čak prekoračuje okvire esteticizma u smjeru kakav će tek njemu udaljena budućnost, a naša sadašnjost, možda uspjeti dokraja razumjeti« (Solar 2010: 98). Drami *Pred smrt* u disertaciji je bio pretpostavio *Mariju Magdalenu*, a to je stajalište, čini se, revidirao s obzirom na to da posebnu interpretaciju ipak posvećuje toj *dramskoj viziji* koja propituje granice između sna i jave, odnosno života i smrti.

Spomenimo i to da je interpretacije pjesama *Pred večer* i *Kostanj* te pripovijetke *Ispovijed* i drame *Pred smrt* uvrstio i u svoju kasniju knjigu *Interpretacije* (Solar 2016a: [25]-37; [108]-116; [229]-236). U toj knjizi, inače, donosi interpretacije

tridesetak pjesničkih, proznih i dramskih djela najznačajnijih hrvatskih i svjetskih autora, uz interpretacije jednog mita i vica. Interpretacije su grupirane u poglavlja prema književnim vrstama (poezija, proza, drama, vic i mit), a zanimljivo je to da je Galović jedini autor koji je zastupljen u sva tri poglavlja (poezija, proza, drama), a ujedno i autor s najviše (četiri) zastupljenih djela.

Sintezne rasprave

Uz disertaciju, Solar je objavio još nekoliko rada kojima je obuhvatio ukupno Galovićevo djelo. Prvi među njima bila je popratna rasprava *Suvremenost Galovićeva književnog djela* uz vlastiti izbor iz Galovićeva djela objavljen 1966. godine (Solar 1966). Kao što i njezin naslov govori, Solar je u njoj zaokupljen pitanjem kojim i započinje raspravu: »Što je suvremeno u Galovićevu književnom djelu?« Zanima ga, dakle, što Galovićeva djela govore suvremenom čitatelju i zašto bi ih danas netko čitao. Nakon kratkih interpretacija pjesama *Childe Harold, Jesenski veter* i *Kostanj*, priповijetke *Ispovijed* i još nekih drugih djela, Solar ponavlja u disertaciji iznesenu tezu o temeljnoj Galovićevoj temi, »rastrzanoj napetosti modernog čovjeka koji je izgubio svoj 'dom' kao svoje vlastito mjesto, svoje prirodno ljudsko mjesto, kojem se gase strasti i osjećaji, jer zahvaćen naglim 'odlaskom' ni sâm ne zna kuda ide i zašto ide« (Solar 1966: 278), što je aktualna tema i u suvremenosti.

Drugi rad u kojemu se bavi ukupnim Galovićevim djelom također je popratni tekst uz izbor iz Galovićeva djela, ovaj put uz izabrane pjesme (Solar 1997a). Za razliku od dotadašnjih rada, Solar u novi uvrštava i biografske podatke o Galovićevu životu. No, donosi i svojevrsne revizije pojedinih teza iz prijašnjih rada. Tako mišljenje da većini Galovićevih drama nedostaje dramatičnosti koje je iznio u disertaciji ublažava konstatacijom da iznimna liričnost Galovićevih drama ne odgovara samo »određenoj dramskoj tradiciji i na njoj zasnovanom shvaćanju dramatičnosti«, a ustvari je karakteristična za »danас priznat i cijenen tip modernog kazališta« (Solar 1997a: 118). Mnogo puta isticanu vrijednost *Ispovijedi* prvi put u tome pak radu uspoređuje s težnjama postmodernizma: »s izuzetnom sklonosću prema spletu fantastike, metafizičkih razmišljanja i svojevrsne neprozirne simbolike, kao i postupcima prekidanja očekivanog slijeda priповijedanja, nerazriješenim proturječnim te poetskim zamahom« ta priповijetka »gotovo da bi se mogla shvatiti kao preteča onome što danas toliko naglašeno zastupa tzv. postmodernizam« (isto: 119). Napuštajući »zastarjele primisli da se uz artizam i esteticizam nužno veže takav manirizam kakav se određuje i nedostatkom originalnosti«, Solar je revidirao i *nisko* mišljenje o Galovićevoj standardnojezičnoj poeziji (isto: 120). Naime, »uzmemli

u obzir da je njega najviše zanimala isključivo izvedba, da je on stalno nastojao postići neku vrst formalnog savršenstva, bez obzira na tematiku, možemo izdvojiti«, smatra sada Solar, »barem dvadesetak pjesama u kojima on nije samo 'dobar učenik' Matoševe škole nego je zaslužio i status 'samostalnog majstora'« (isto: 120). Među takve pjesme, uz u prijašnjim radovima već istaknute pjesme *Predvečerje* i *Childe Harold*, uvrštava i dijelove ciklusa *Četiri grada*, *Antinojeva smrt* i *Zavodnik*. S obzirom na kajkavsku liriku, o njoj uglavnom ne donosi nove sudove, već samo dodatno potencira njezinu sličnost s najboljim standardnojezičnim pjesničkim ostvarenjima: »Tematika prolaznosti, neminovnosti odlaska i nemogućnosti povratka, kao i određene metafizičke dimenzije, bile su tako reći omogućene već u štokavskoj poeziji, pa ih njegova kajkavska samo uspijeva još bolje izraziti« (isto: 122).

I naposljetku, pogled na ukupno Galovićovo stvaralaštvo Solar je dao u za sada najnovijem svojem radu o Galoviću, raspravi *Galovićovo književno djelo* (Solar 2010), objavljenoj u šestom svesku Galovićevih sabranih djela, koja je sam i predio (Galović 2005-2010). U toj studiji, koju zbog njezine sveobuhvatnosti i opsega od sto pedeset stranica ustvari možemo okarakterizirati kao monografiju o Galovićevu životu i djelu, Solar daje zaokruženu sliku o Galoviću kao književniku, kritičaru i prevoditelju, objašnjavajući književni i društveni kontekst vremena u kojemu je stvarao te donoseći osvrt i na recepciju njegova djela. U tom smislu, ako se prisjetimo Solarove disertacije, ova rasprava predstavlja već drugu Solarovu monografiju o Galoviću. No ta nova monografija kojom, kako je primijetio Zvonko Kovač, »kao da se jedan od naših najvećih književnih stručnjaka veteranski i sam omjerava o svoje početke« (Kovač 2011), znatno je obuhvatnija, i to ne samo zato što prikladniju pozornost posvećuje nekim Galovićevim djelima koja su u disertaciji samo spomenuta, pa čak i pomalo nepravedno zanemarena, nego i zbog toga što opsežnije i uvjerljivije razlaže kontekst Galovićeva vremena te recepciju njegova djela, dajući, dakle, potpuniju sliku. U tom smislu ova je rasprava svojevrsna dopuna, djelomično i korekcija disertacije, a u svakom slučaju aktualizacija Galovićeva djela zato što je pisana s primisli na suvremenog čitatelja i suvremeno vrijeme, koji su se od disertacije – od koje je prošlo pola stoljeća – znatno promijenili. Pojedina stajališta i spoznaje Solar, dakako, preuzima iz disertacije i ostalih u međuvremenu nastalih radova o Galoviću, no riječ je o potpuno novom djelu u kojemu je sve to, ako ništa drugo, na novi način organizirano i razloženo.

Smještajući Galovićovo stvaralaštvo u uvodnom poglavlju u kontekst razdoblja esteticizma, odnosno hrvatske moderne, kada se pojavljuje sukob »starih« i »mladih« zbog vrste književnosti, odnosno zbog realizma i modernizma, koji se reflektira i na Galovićovo stvaralaštvo, Solar nadalje u četiri poglavlja posvećena

njegovom pjesničkom, proznom, dramskom i kritičkom opusu, s jedne strane najprije predstavlja Galovićeva djela ostvarena u određenom žanru, zatim izdvaja ona uspjelija, a najboljima posvećuje zasebne interpretacije. A to su među pjesničkim djelima *Pred večer*, *Kostanj* i *Jesenski veter*, među proznima *Ispovijed* i među dramskim *Pred smrt*. S obzirom pak na te vrhunce Galovićeva opusa, za kajkavsku zbirku *Z mojih bregov* navodi da »može ući u antologiju hrvatskog pjesništva i da se može mjeriti s vrhunskim lirskim dostignućima svjetske književnosti«, za *Ispovijed* smatra da se »može mjeriti s bilo kojim svjetskim djelom ne samo ranog nego i kasnog modernizma«, a *Pred smrt* drži »jednom od najboljih jednočinki cjelokupne hrvatske dramske književnosti« (Solar 2010: 11). Pretposljednje poglavlje posvećuje pregledu recepcije Galovićeva djela, a u posljednjem poglavlju, naslovljenom *Umjesto zaključka*, daje osobni sud zašto je Galovića i danas potrebno čitati. Neovisno o tomu što Galović danas ima solidno mjesto u hrvatskom književnom kanonu, ili pak tomu što u pojedinim njegovim djelima možemo pronaći sklonosti prema postmodernističkoj književnoj tehnici, Solar smatra da ga danas treba čitati zbog drugih razloga: »Čini mi se kako je daleko važnije uočiti da njegova tematika dilema odnosa između 'odlaska' i 'povratka', osjećaja samoće i bijega u umjetnost, čežnje za neizrecivim i pokušaja izricanja, te traganja za utočištem u zavičaju i uvažavanje univerzalnih dostignuća prošle umjetnosti odgovara i onom 'duhu vremena' koji prožima danas procese suprotstavljenih težnji za globalizacijom i identitetom, a koje nalaze svoj izraz i u suvremenoj književnosti« (isto: 153).

Ostali radovi i aktivnosti

Osim znanstvenih rasprava i interpretacija, Solar je napisao i više predgovora i pogovora različitim izdanjima Galovićevih djela, pisao je o njemu leksikografske natuknice, držao o njemu predavanja te i na druge načine pridonosio, ne samo otkrivanju i usustavljanju spoznaja o njegovu životu i djelu, nego i njihovoj popularizaciji.

Važno mjesto u tom kontekstu čine predgovori i pogovori kojima je popratio različita izdanja Galovićevih djela. Među najambicioznije takve rade pripadaju spominjani popratni tekstovi uz vlastite izvore iz njegova ukupnog djela (Solar 1966), odnosno njegove izabrane pjesme (Solar 1997a). No, Solar je napisao i kratak predgovor za gramofonsku ploču *Z mojih bregov* (1981, glazba Karl Kraus, izvodi Julije Perlaki) te sličan predgovorni tekst za poetsko-grafičku mapu *Z mojih bregov*, u kojoj su Galovićeve pjesme popraćene grafikama Đure Mlinarca (Solar 1987). U tome predgovoru Solar dodatno naglašava da je pjesništvo zbirke *Z mojih bregov* »ujedno i regionalno i univerzalno«, ali i intimističko i

općeljudsko: »Ono na neponovljivi način ukazuje kako se intimna lirika nekako veže za pojedinačno i osobito, za pojedini kraj i za sasvim osobeni način govora, a da pri tome – možda baš zato – najlakše dopire do onih najdubljih slojeva osobnosti i života koji su općeljudski, jer pripadaju svima koji jezik umjetnosti mogu čuti, razumjeti i čuvati« (Solar 1987).

Galovića je Solar spominjao i u svojim radovima koji su se ticali pojedinih književnoteorijskih problema, u svojim pregledima svjetske književnosti i u svojim leksikonskim djelima. Tako u raspravi *Dva vida interpretacije*, u kojoj govori o sukobu dvaju pristupa interpretaciji, koji se spore oko toga što su relevantne činjenice pri interpretaciji književnog djela, odnos prema stvarnosti (Lukácsova škola) ili traženje umjetničkog u djelu (Nova kritika), književni tekst na kojem omjerava njihove mogućnosti i rezultate Galovićeva je kajkavska pjesmu *Jesen-ski veter* (Solar 1968). Govoreći pak u svojoj *Povijesti svjetske književnosti* (2003) o razdoblju esteticizma u svjetskoj književnosti, uz navođenje najznačajnijih svjetskih pisaca toga razdoblja, Solar napominje da su i neki hrvatski književnici »upravo u tom razdoblju, osobito u lirici, dosegli razinu koja dopušta usporedbu sa svjetskim velikanima. Poezija, ali i novelistica, Antuna Gustava Matoša (1873-1914), lirika Vladimira Vidrića (1875-1909), ali i ona, osobito kajkavska, Frana Galovića (1887-1914) zaslужivala bi da uđe i u svjetske antologije« (Solar 2003: 284). Tipičnu pak leksikografsku natuknicu o Galoviću nalazimo u Solarovu *Književnom leksikonu* (2007: 127-128; 2011: 165-166). Uz uobičajene biografske podatke (o rođenju i smrti te školovanju i zaposlenju), s obzirom na književni rad Solar kao posebno važna Galovićeva djela izdvaja kajkavski pjesnički ciklus *Z mojih bregov*, drame *Tamara*, *Mors regni*, *Mati*, *Marija Magdalena* i *Pred smrt te novele Začarano ogledalo* i *Ispovijed*.

Solar je o Galoviću održao i niz javnih predavanja. Najviše ih je održao u svojoj rodnoj Koprivnici, u različitim prilikama i različitim povodima. No, više predavanja održao je i u Zagrebu, i to u sklopu znanstvenih skupova ili onih za širu javnost, kakvo je bilo ono u sklopu *Književnog petka*, održano 1. travnja 1966. godine u Radničkom domu u Zagrebu (danasa Knjižnica Božidara Adžije), naslova *Povratak Frana Galovića*. S obzirom na znanstvene skupove, osim spominjanog skupa u Zlatar Bistrici 1974. godine na kojem je govorio o Galovićevoj kajkavskoj lirici (Solar 1974), predavanje je održao i na skupu koji je u povodu obilježavanja 100. godišnjice Galovićeva rođenja održan 7. prosinca 1987. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Referatom *Simbolika u Galovićevu ciklusu 'Z mojih bregov'* Solar je sudjelovao i na znanstvenom skupu *Galovićovo književno djelo u doba hrvatske moderne i danas*, održanom u Koprivnici 11. listopada 2007. u povodu obilježavanja 120. obljetnice Galovićeva rođenja. Najnovije predavanje o Galoviću Solar je održao 17. listopada 2014. godine u Koprivnici, i

to kao uvodno predavanje u sklopu znanstvenog skupa *Fran Galović – sto godina poslije*, upriličenog u povodu obilježavanje 100. godišnjice Galovićeve smrti. Predavanje je nosilo naziv *Zašto sam 50 godina pisao o Galoviću*. Sredinom 1990-ih Solar je sudjelovao i u novopokrenutoj književnoj manifestaciji *Galovićeva jesen* u Koprivnici i Peterancu, i to kao predavač i član povjerenstva za dodjelu Nagrade *Fran Galović*.

Izabrana i sabrana djela

Među najvažnije Solarove doprinose ne samo poznavanju nego i popularizaciji Galovićeve života i djela pripada i priređivanje njegovih izabranih i sabranih djela.

Prvi izbor iz Galovićeve književnog djela Solar je pod naslovom *Lirika, pripovijetke, drame, kritika* objavio 1966. godine (Galović 1966). Kao što govori naslov izdanja, u njega je uvrstio ponajbolja djela iz svih žanrova kojima je Galović pisao – tako donosi izbor iz standardnojezične poezije, cijelu kajkavsku zbirku *Z mojih bregov*, pripovijetke *Začarano ogledalo* i *Ispovijed*, drame *Tamara* i *Pred smrt* te izbor iz kritike (*Aleksandrov, Izabrane pjesme dra Ante Kovačića, Vojnovićeva Gospođa sa suncokretom*). Izbor je popratio spominjanim pogовором *Suvremenost Galovićeve književnog djela* (Solar 1966), a izdanje sadržava i Galovićevu biografiju i bibliografiju, kajkavski rječnik (Ivan M. Stanković) te bibliografsko-kontekstualne komentare o uvrštenim djelima. Bilo je to drugo izdanje Galovićevih izabranih djela. Prvo je 1963. priredila Nada Pavičić-Spalatin (Galović 1963), no njezino izdanje nije obuhvatilo drame, već samo poeziju i prozu, a i iz tog korpusa nije uvrstila najvažnije Galovićevo prozno djelo, pripovijetku *Ispovijed*, pa je Solarov izbor prvi reprezentativan izbor Galovićeva stvaralaštva.

Trideset godina poslije Solar je priredio i Galovićeve izabrane pjesme (Galović 1997). Uz cjelovitu kajkavsku zbirku *Z mojih bregov*, u to je izdanje uvrstio i malo širi izbor standardnojezičnih pjesama, a izdanje je popratio i spominjanim pogовором (Solar 1997a), u kojemu prvi put revidira neka svoja stajališta o pojedinim Galovićevim djelima, uključujući i ono o vrijednosti pojedinih standardnojezičnih pjesama, koje i uvrštava u taj izbor. Knjiga sadržava još i rječnik te izabrano bibliografiju Galovićevih djela i radova o njemu.

Naposljetu, jednako kako je svoje dugogodišnje bavljenje Galovićem na određeni način okrunio sinteznom raspravom o ukupnom njegovu književnom djelu (Solar 2010), tako je posao vezan za priređivanje Galovićevih djela također okrunio priređivanjem njegovih sabranih djela (Galović 2005. – 2010). Edicija se oslanjala na Galovićeva sabrana djela što ih je 1942./ '43. priredio Julije Benešić

(Galović 1942. – 1943), uz to da je dopunjena samo s nekoliko pjesama i pisama kojih ondje nije bilo, a tekstovi su ponovno uspoređeni s rukopisima i neznatno su prilagođeni suvremenom pravopisu. Uz Solaru kao glavnog urednika, urednik edicije je Božidar Petrač. Edicija se sastoji od šest svezaka. Prvi svezak čine pjesme, drugi pripovijetke, treći i četvrti drame, peti članci, kritike, prijevodi i pisma, a šesti svezak čine prilozi, među kojima je najvažniji spominjana Solarova studija *Galovićevo književno djelo*, a u tome se svesku nalaze i Galovićev životopis (Milivoj Solar i Dražen Ernečić) te bibliografija Galovićevih radova i radova o njemu (sastavile Sanja Slukan i Tihana Nakomčić). Svaki svezak Galovićevih djela Solar je popratio i opširnim komentarima koji čine posebnu vrijednost edicije. U komentarima govori o inačicama pojedinih tekstova, o mjestima na kojima su objavljuvani, spominje osvrte na djela, pisma ili koju drugu specifičnost povezanu s konkretnim tekstovima. Posebnost pak prvom svesku daje činjenica da su Galovićeve kajkavske pjesme u njemu akcentuirane, za što je zaslužan kajkavolog Mijo Lončarić, koji je priredio i rječnik kajkavskih riječi.

Različitost i kontinuitet

Kada sve zajedno promotrimo, vidljivo je da se Solar bavio gotovo svim aspektima Galovićeva života i djela te da je o njemu pisao različite vrste radova, u različitim publikacijama itd., jednako kao što je zamjetan i dugogodišnji kontinuitet svih tih aktivnosti.

S obzirom na vrste radova, mogli bismo ih klasificirati na sljedeći način.

- Rasprave o ukupnom književnom djelu / monografije:
  1. *Fran Galović: interpretacija književnog djela* (1962, disertacija),
  2. *Galovićevo književno djelo* (2010).
- Rasprave o pojedinim dijelovima opusa:
  1. *Neistrošene riječi: kajkavska lirika Frana Galovića* u časopisu *Republika* (1964),
  2. *Kajkavsko pjesništvo Frana Galovića* u *Kajkavskom zborniku* (1974) i knjizi *Smrt Sancha Panze* (1981).
- Samostalne interpretacije pojedinih djela:
  1. pjesama *Pred večer* i *Kostanj* u knjizi *Vježbe tumačenja* (1997, 2005),
  2. pjesme *Jesenski veter* u časopisu *Poezija* (2006) pod naslovom *Kad romantični vjesnik bogova postane vjesnik demona*,
  3. pjesama *Kostanj* i *Pred večer*, pripovijetke *Ispovijed* i drame *Pred smrt* u knjizi *Interpretacije* (2016).

- Predgovori/pogovori različitim izdanjima:
  1. predgovor knjizi *Lirika, pripovijetke, drame, kritika* (1966),
  2. predgovor gramofonskoj ploči *Z mojih bregov* (1981),
  3. predgovor grafičko-poetskoj mapi *Z mojih bregov* (1987),
  4. predgovor knjizi *Izabrane pjesme* (1997),
  5. predgovor knjizi *Z mojih bregov* (2002).
- Leksikografske natuknice:
  1. *Galović, Fran (1887 – 1914)* u *Književnom leksikonu* (2007, 2011).
- Znanstvena i popularna predavanja:
  1. *Povratak Frana Galovića* (Zagreb, 1966),
  2. *Kajkavsko pjesništvo Frana Galovića* (Zlatar Bistrica, 1974),
  3. *Interpretacija Galovićeve pjesme »Pred večer«* (Zagreb, 1987),
  4. *Simbolika u Galovićevu ciklusu »Z mojih bregov«* (Koprivnica, 2007),
  5. *Zašto sam 50 godina pisao o Galoviću* (Koprivnica, 2014) itd.

Također, vidljivo je i da se Galovićevim životom i djelom bavio u kontinuitetu od samih početaka znanstvene karijere do danas. U kronološkom bi rasporedu to izgledalo ovako:

- 1962. napisao doktorski rad *Fran Galović: interpretacija književnog djela*
- 1964. objavio ogled *Neistrošene riječi: kajkavska lirika Frana Galovića* u časopisu *Republika*
- 1966. priredio knjigu – Fran Galović: *Lirika, epika, drama, kritika*, uz predgovor *Svremenost Galovićeva kajkavskog djela*
- 1968. objavio raspravu *Dva vida interpretacije* u časopisu *Umjetnost riječi*
- 1974. objavio raspravu *Kajkavsko pjesništvo Frana Galovića* u *Kajkavskom zborniku*
- 1981. objavio raspravu *Kajkavsko pjesništvo Frana Galovića* u knjizi *Smrt Sancha Panze*
- 1981. objavio predgovor gramofonskoj ploči *Z mojih bregov*
- 1987. objavio predgovor u grafičko-poetskoj mapi *Z mojih bregov* (stihovi Fran Galović, ilustracije Đuro Mlinarec)
- 1997. priredio knjigu – Fran Galović: *Izabrane pjesme*, uz predgovor *Fran Galović*
- 1997. objavio interpretacije pjesama *Pred večer* i *Kostanj* u knjizi *Vježbe tumačenja*

- 2002. objavio predgovor *Galovićeva kajkavska lirika u knjizi* – Fran Galović: *Z mojih bregov*
- 2003. spominje Galovića u knjizi *Povijest svjetske književnosti*
- 2005. objavio interpretacije pjesama *Pred večer i Kostanj* u drugom izdanju knjige *Vježbe tumačenja*
- 2006. objavio interpretaciju pjesme *Jesenski veter* pod naslovom *Kad romantični vjesnik bogova postane vjesnik demona* u časopisu *Poezija*
- 2007. objavio natuknicu *Galović, Fran (1887-1914)* u *Književnom leksikonu*
- 2010. objavio raspravu *Galovićovo književno djelo* i članak *Životopis Frana Galovića* (s Draženom Ernečićem) u šestom svesku *Sabranih djela Frana Galovića*
- 2011. objavio natuknicu *Galović, Fran (1887-1914)* u drugom izdanju *Književnog leksikona*
- 2016. objavio interpretacije pjesama *Kostanj i Pred večer*, pripovijetke *Ispovijed* i drame *Pred smrt u knjizi Interpretacije*.

Uz pisanje radova o Galoviću, spominjali smo i da se Solar bavio priređivanjem njegovih izabranih i sabranih djela. Tako je priredio:

1. Galovićeva izabrana djela – Fran Galović: *Lirika, pripovijetke, drame, kritika* (1966),
2. Galovićeve izabrane pjesme – Fran Galović: *Izabrane pjesme* (1997),
3. Galovićeva sabrana djela – *Sabrana djela Frana Galovića*, sv. 1-6 (2005 – 2010).

Zaključak

U rasponu od pola stoljeća Milivoj Solar dao je znatan doprinos znanstvenom proučavanju i popularizaciji života i djela Frana Galovića. S obzirom na znanstveni doprinos, počevši od disertacije iz 1962., koja čini prvu modernu znanstvenu raspravu o ukupnom Galovićevu djelu, preko rasprava, ogleda i interpretacija u kojima je nadograđivao u disertaciji postavljene teze, do nove sveobuhvatne rasprave *Galovićovo književno djelo* (Solar 2010), Solar je nepobitno upozorio na visoke estetske vrijednosti najboljih Galovićevih djela, pozicionirajući njihova autora u sam vrh hrvatskog književnog kanona, ali smještajući ga i u europski književni kontekst razdoblja esteticizma. Osim znanstvenog bavljenja Galovićevim djelom, Solar je bitno pridonio i njegovoj popularizaciji pitem priređivanja njegovih izabranih i sabranih djela, pisanja predgovora i pogovora različitim izdanjima njegovih djela, održavanja znanstvenih i popularnih predavanja itd.

U svakom smislu, s obzirom na kvantitetu i kvalitetu, ali i raznovrsnost te polustoljetni kontinuitet znanstvenoga i popularizacijskog bavljenja Galovićem, Solar danas zasigurno predstavlja najznačajnijega hrvatskoga galovićologa, a uz Julija Benešića, zahvaljujući kojemu su Galovićeva djela postala dostupna široj javnosti (Galović 1942-1943), i najznačajnijeg popularizatora njegova života i djela.

Na kraju, otvoreno je pitanje razloga tolikoga Solarova interesa za Galovića, a djelomično i pitanje kako to da su svi ti napor urodili toliko uspješnim plodovima. Odgovor na ta pitanja u određenom je smislu dao i sam Solar. Naime, u drugom izdanju *Vježbi tumačenja* (2005) nagovjestio je da su mu među dvanaest pjesmama koje je interpretirao u knjizi one pisane kajkavštinom (Galovićeve *Pred večer i Kostanj te Krležina Krava na orehu*) ne samo »najbliže«, nego »vje-rojatno neke nijanse smisla u njima najlakše mogu razabrati tako da upravo one potaknu određeni smjer tumačenja« (Solar 2005: 36). Izravniju i znakovitiju napomenu o bavljenju Galovićem izrekao je i u intervjuu koji sam za koprivnički književni časopis *Artikulacije* vodio s njim. Naime, na pitanje kako to da se intenzivnije bavio samo jednim hrvatskim piscem, i to onim iz zavičaja – dakako Galovićem – znakovito je odgovorio: »Moj pokojni kolega Zoran Kravar je nakon sudjelovanja na znanstvenom skupu o Galoviću u Koprivnici nekome rekao da je tek sada u Koprivnici video da imam neki poseban odnos prema svojima. Jasno da imam neki odnos prema zavičaju. No, ima i slučajnosti u tome da sam baš na Galoviću doktorirao, na što me nagovorio Ivo Frangeš. Tek tada sam otkrio da u Galoviću ima nekih stvari koje mogu intimno doživjeti. Danas pogrešno mislimo da ako raspolažemo određenim razumijevanjem ili znanjem, da možemo razumjeti sve pisce, glazbenike itd. Ne, nikada! Prvo, nema pisca koji je sve dobro napisao, a drugo nema ni recipijenta koji sve može prihvati. Mora postojati nekakvo slaganje između emitenta i recipijenta. Kant je smatrao da emitent mora biti genij, a recipijent mora biti čovjek koji ima odgojeni ukus. Iako sam se Galovićem počeo baviti gotovo slučajno, među nama se valjda to dogodilo, pronašao sam kod njega genijalne momente, prije svega u kajkavskoj lirici, u nekoliko štokavskih pjesama, pripovijetci *Ispovijed*, a donekle i u drami *Pred smrt. Zbog toga sam mu se neprestano vraćao*« (Solar 2016b: 61).

Među razlozima zbog kojih se bavio Galovićem Solar, dakle, navodi one objektivne, kao što su estetske vrijednosti i zanimljivost njegova djela (»pronašao sam kod njega genijalne momente«), ali i one posve subjektivne – s jedne strane one vezane za zajednički zavičaj (»Jasno da imam neki odnos prema zavičaju«), a istodobno one koji su osobne prirode (»u Galoviću ima nekih stvari koje mogu intimno doživjeti«). U tom bismu smislu Solara mogli proglašiti idealnim Galovićevim čitateljem, pri čemu toj njegovoj »idealnosti«, osim izvanserijske opće

književne i kulturne naobrazbe, koja mu omogućuje zapažanje općih umjetničkih kodova Galovićevih djela, zasigurno pridonose i zajednička zavičajna proveniencija i osobni senzibilitet, koji mu omogućuju prepoznavanje i *doživljavanje* zavičajno i intimistički uvjetovanih slojeva i nijansi Galovićeva djela.

Literatura

- Benešić, Julije. 1940. *O životu i radu Franu Galovića*. U: Galović, Fran: *Pjesme*. Zagreb: Binoza, 7-106.
- Bošnjak, Branimir, ur. 2006. *Znanstveno djelo prof. dr. sc. Milivoja Solara / Hrvatska književnost 20. stoljeća, različite ideje i funkcije književnosti: zbornik radova sa IV. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem (Zagreb, 26. IX. - 27. XI. 2004)*. Zagreb: Altagma.
- Detoni Dujmić, Dunja. 1988. *Fran Galović*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber.
- Duda, Dean; Slabinac, Gordana; Zlatar, Andreja, ur. 2007. *Poetika pitanja: zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Kovač, Zvonko. 2011. *Nova Solarova sinteza o Franu Galoviću (od teze do sinteze)*. Kolo, 1: 179-186.
- Galović, Fran. 1942-1943. *Djela Franu Galovića*. Sv. 1-10. [Priredio] Julije Benešić. Zagreb: Hrvatski izdavački zavod.
- Galović, Fran. 1963. *Poezija i proza*. Izbor i pogovor Nada Pavičić-Spalatin. Zagreb: Matica hrvatska.
- Galović, Fran. 1966. *Lirika, pripovijetke, drame, kritika*. Pogovor i komentar Milivoj Solar. Zagreb: Znanje.
- Galović, Fran. 1997. *Izabrane pjesme*. Priredio Milivoj Solar. Zagreb: Matica hrvatska.
- Galović, Fran. 2005-2010. *Sabrana djela Franu Galovića*. Sv. 1-6. Glavni urednik Milivoj Solar, urednik Božidar Petrač. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske.
- Solar, Milivoj. 1962. *Fran Galović: interpretacija književnog djela (doktorska radnja)*. Zagreb: vlastito izdanje.
- Solar, Milivoj. 1964. *Neistrošene riječi: kajkavska lirika Franu Galovića*. Republika, 10: 399-403.
- Solar, Milivoj. 1966. *Suvremenost Galovićeva književnog djela*. U: Galović, Fran: *Lirika, pripovijetke, drame, kritika*. Zagreb: Znanje, 273-294.
- Solar, Milivoj. 1968. *Dva vida interpretacije*. Umjetnost riječi, 1: 3-19. Isto u: Solar, Milivoj. 1971. *Pitanja poetike*. Zagreb: Školska knjiga, 72-87.

- Solar, Milivoj. 1974. *Kajkavsko pjesništvo Franja Galovića: prilog književnoteoretskom proučavanju novije kajkavske poezije*. U: »Kajkavski zbornik: izlaganja na znanstvenim skupovima o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1970-1974.« Zlatar: Narodno sveučilište »Ivan Goran Kovačić«, 70-74.
- Solar, Milivoj. 1981. *Kajkavsko pjesništvo Franja Galovića*. U: *Smrt Sancha Panze: ogledi o književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 120-128.
- Solar, Milivoj. 1987. *Fran Galović 1887 – 1987*. U: Galović, Fran [stihovi], Mlinarec, Đuro [ilustracije]: *Z mojih bregov: grafička mapa*. Zagreb: Sveučilišna i nacionalna biblioteka – RO As-tehnocentar.
- Solar, Milivoj. 1997a. *Fran Galović*. U: Galović, Fran: *Izabrane pjesme*. Priredio Milivoj Solar. Zagreb: Matica hrvatska, 117-123.
- Solar, Milivoj. 1997b. *Fran Galović Pred večer; Fran Galović Kostanj*. U: *Vježbe tumačenja: interpretacije lirskih pjesama*. Zagreb: Matica hrvatska, 69-89. Isto u drugom izdanju iste knjige: Zagreb: Matica hrvatska, 2005, 69-89.
- Solar, Milivoj. 2002. *Predgovor. Galovićeva kajkavska lirika*. U: Galović, Fran: *Z mojih bregov*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 7-35. U istoj knjizi i: *Životopis Franja Galovića*, 69-73.
- Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književnosti: kratki pregled*. Zagreb: Golden marketing.
- Solar, Milivoj. 2005. *Vježbe tumačenja*. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
- Solar, Milivoj. 2006. *Kad romantični vjesnik bogova postane vjesnik demona*. Poezija, 1-2: 137-138.
- Solar, Milivoj. 2007. *Galović, Fran (1887-1914)*. U: *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi*. Zagreb: Matica hrvatska, 127-128. Isto u drugom izdanju iste knjige: Zagreb: Matica hrvatska, 2011, 159-167.
- Solar, Milivoj. 2010. *Galovićovo književno djelo*. U: *Sabrana djela Franja Galovića*. Sv. 6: *Priči*. Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, [5]-158.
- Solar, Milivoj. 2016a. *Fran Galović: Kostanj; Fran Galović: Pred večer; Fran Galović: Ispovijed; Fran Galović: Pred smrt*. U: *Interpretacije*. Zagreb: Politička kultura, [25]-37; [108]-116; [229]-236.
- Solar, Milivoj. 2016b. *Brzina promjena vodi nas u kolaps* (intervju; razgovarao Mario Kolar). Artikulacije, 1: 59-61.

When Literary Work Finds an Ideal Reader: on Solar's Readings of Galović

Mario Kolar, PhD

CROATIAN PARLIAMENT, ZAGREB

mario.kolar@gmail.com

Summary

The paper shows and analyzes Milivoj Solar's contribution to the study and popularization of the life and work of Fran Galović. Solar recognized superb aesthetic values in Galović's work and launched him to the very top of Croatian literary canon in half a century, starting with his dissertation from 1962 and ending with his essay in 2010. Except for his scientific contribution (in the form of discussions, essays and interpretations), Solar popularized Galović's work and life by organizing collections of Galović's work, lectures and other activities. Considering not only the quality and quantity, but also the diversity and continuity of more than half a century long scientific and popularizational study of Galović, Solar became not only the most significant *galovićologist*, but also the key player in his popularization.

Keywords: Fran Galović, literary opus, Milivoj Solar, study, interpretation, popularization